

jyranki.pdf.

LUKAS, LIINA (toim.) 2021: *Balti kirja-kulttuuri ajalugu I. Keskused ja kandjad*. Tartu: Tartu ülikooli kirjastus.

TANDEFELT, MARIKA 2002: *Rothe-Wahlska*. – Marika Tandefelt (toim.), *Viborgs fyra språk under sju sekel* s. 167–233. Helsingfors: Schildts.

Niitä näitä niitelmiä

Ville Eloranta & Lotta Jalava: *Sana sanasta. Suomen kielen jäljillä*. Helsinki: Tammi 2021. 286 s. ISBN 978-952-04-2676-7.

Arvostelun otsikko on lainattu Wolmari Kilpisen vuonna 1889 julkaisemasta, suomen kieltä koskevasta kirjoituskokoelmasta, tosin nykyortografian mukaan kirjoitettuna. Se tuli etsimättä mieleen, kun selailin Ville Elorannan ja Lotta Jalavan uutta kirjaa, johon on koottu joukko kolumnin tapaisia lyhyitä kirjoitelmia suomen kieltä ja etenkin sen sanaston historiaa käsittelevistä teemoista.

Kirjan otsikko *Sana sanasta* on lainattu joko Y. H. Toivosen samannimisestä artikkelikokoelmasta, vanhasta suomalaisesta sananparresta, useana painoksena ilmestyneestä viestinnän oppikirjasta, uskonnollisesta elämäntaito-oppaasta, Kotuksen kieliblogista tai sitten jostakin muusta teoksesta, jossa samaa otsikkoa on käytetty jo aiemmin. Lainaa voi epäillä siksi, että myös kirjan lukujen otsikoista monet ovat muualta lainattuja tai ainakin mukailtuja. Sitaatteja laulujen sanoista ovat esimerkiksi ”Väliaikaista kaikki on vain” ja ”Kappas vaan, Minttu sekä Ville”. Mukailun otsikon esikuva voi olla esimerkiksi jonkun julkisuuden henkilön tunnettu lausahdus (”Tavataan Kinnarin orsilla!”), rukouksen säe (”Pyhitetty olkoon sukunimesi”), julkaisun nimi (”Kansa etymologioi, sanat kertovat”), mainosfraasi (”Lisää vain johdin”) tai sananlasku (”Rakkaalla nimellä on monta lasta”). Otsikoilla on varmaan tavoiteltu huumoria, jonka

avulla suurelle yleisölle suunnattu kirja on kytketty ennestään tuttuihin kieliasioihin. Tässä arviossa jatkan samalla linjalla.

Pää määrää määränpään

Teoksen alussa ei ole alkusanoja eikä muutakaan osviittaa lukijalle siitä, mitä tuleman pitää ja missä järjestyksessä. Päälukujen alussa on pieni johdatus kyseisen luvun sisältöön, mutta koko teoksen jäsenitys selviää parhaiten sisällysluettelosta, jota täytyy tulkita kielitieteellisten silmälasien läpi.

Ensimmäisessä luvussa käsitellään merkityksen muutoksia, usein konkreettisesta abstraktiin, ja alkuperäisen merkityksen hämärtymistä. Toisessa luvussa tarkastellaan uralilaiseen kielikuntaan kuuluvia kieliä ja niiden eriytymistä sekä tutkitaan suomen kielen ja sen esimuotojen kehitysvaiheita ja kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä. Kolmannen luvun sisältönä ovat eri-ikäiset lainasanat, ja neljännessä selvitellään äänne muutosten vaikutusta sanojen äännerakenteeseen ja taivutukseen. Viides luku on katsaus etymologian tutkimustilanteeseen, ja muihin verrattuna se on tynkä: tekstiä on vain seitsemän sivua, kun koko kirjassa luettavaa on kaikkiaan 269 sivun verran. Vaikka kirjan nimi viittaa lähinnä sanastontutkimukseen, esillä on myös kielen muiden tasojen asioita, esimerkiksi äännehistorian, muoto-opin ja syntaksin yksityiskohtia.

Kirjoittajien omat erikoisalut ovat varsin erilaiset. Ville Eloranta on toimittaja,

joka katselee suomen kieltä lähinnä nyky-suomen ja kielenhuollon näkökulmasta. Lotta Jalava on uralilaisten kielten tutkija, jonka omaa erikoisalaa ovat Siperian kielet. Tutkimustausta näkyy esimerkiksi viittauksissa äännehistorian ja etymologian tutkijapiireissä käytävään ajankoh-taiseen keskusteluun ja ratkaisuaan odot-taviin kiistakysymyksiin.

Jalava olisi voinut tuoda rohkeam-minkin esiin omaa erikoistietämystään suomen etäisimmistä sukukielistä ja niiden edustamasta kulttuurista. Suoma-laisten kielellisten esi-isien maahantu-loon ja taustaan liittyvä kädenvääntö on kielestä kiinnostuneille maallikoille ja suomen kielen ammattilaisille muuten-kin tuttua monista yleistajuisista aika-kaus- ja sanomalehtiartikkeleista, mutta ajantasainen tietämys Siperiassa puhutta-vista etäsukukielistä ei ole välttämättä ko-vinkaan syvällistä. Kantauralilaisen kieli-perinnön merkitys tulee kirjassa kyllä esiin periaatteen tasolla, mutta substans-sia on vähemmän. Esimerkiksi kohdassa, jossa käsitellään kantasuomen duaalia (s. 244), olisi ollut mahdollista antaa konkreettisia esimerkkejä etäisimpien sukukielten vastaavasta kategoriasta. Tut-kijan oma kannanotto lienee joka tapauk-sessa se, että mansin ja hantin päämurteet (s. 81) on lueteltu erikseen ikään kuin ne olisivat erillisiä kieliä asiaa sen kummem-min kommentoimatta.

Jonnet ei muista

Kirjan takakannessa teosta on luonneh-dittu viihdyttäväksi tietokirjaksi suomen kielen juurista ja kehityksestä, ja siinä lu-vataan kertoa kielen tarina kokoamalla yhteen uusinta tutkimustietoa. Yhtenäisen tarinan rakentaminen tarjolla olevista aineksista jää kuitenkin lukijan omaksi tehtäväksi. Sisäiset viitteet olisivat hel-pottaneet asioiden yhdistelemistä, mutta sellaisia ei kirjassa ole käytetty. Krono-logisesti etenevää esitystä kaipaavan kan-

nattaa etsiä käsiinsä Lari Kotilaisen muu-tama vuosi sitten julkaisema kirja *Kielen elämä* (2016), jossa on reippain ottein kuvattu suomen kielen monituhattuinen kehityshistoria aikajärjestyksessä.

Panostus uusimman tutkimustiedon esittelyyn näkyy teoksen lähdeluettelosta sillä tavoin, että tekijät tukeutuvat lähinnä oman ikäpolvensa tutkijoiden julkaisuihin ja usein myös julkaisemattomiin käsi-kirjoituksiin. On tietysti hyvä tuoda esiin nuoremman polven tutkijoita, mutta var-sinkin maallikkolukijoita olisi hyvä muis-tuttaa myös siitä, että kumulatiivisuus kuuluu tieteenteon perusluonteeseen. Heti ensimmäisestä pääluvusta voi havaita, että suuri osa käsitellyistä esimerkki-tapauksista on kielitieteen vakiokalustoa, joka on kymmenien vuosien ajan kiertä-nyt yleisesityksestä ja oppikirjasta toiseen. Esimerkit ovat kyllä sinänsä hyviä ja kiin-nostavia, ja uuttakin on joukossa, esimer-kiksi hauskoja esimerkkejä karjalan kie-len uudissanoista (s. 94). Joka tapauksessa suomen kielen tarinaa on kirjoitettu viit-taamatta yhteenkään Alho Alhoniemen, Osmo Ikolan, Erkki Itkosen, Mikko Kor-hosen, Pentti Leinon, Heikki Leskisen, Aila Mielikäisen, Alpo Räisäsen tai Pauli Saukkosen teokseen, vain muutaman esi-merkin mainitakseni. *Sic transit gloria mundi*. Heikki Paunoselta on mukana vain Stadin slangin sanakirja ja Martti Ra-polalta tietokantamuotoinen 1800-luvun sanakokoelma, joka tieteellisenä lähde-aineistona on jo ajat sitten sisällöltään vanhentunut. Nimistöstä on selvitty ilman Eero Kiviniemen, Viljo Nissilän, Eeva Ma-ria Närhin, Ritva Liisa Pitkäsen ja Kustaa Vilkun apua. Lauri Hakulinen on saa-nut erityisen armon, sillä *Suomen kielen rakenne ja kehitys* on lähdeluettelossa pe-räti kolmena eri painoksena.

Lähdeluettelossa ei ole *Suomen kielen etymologista sanakirjaa*, joka oman koke-mukseni mukaan on edelleen käyttökel-poinen muun muassa vanhan kirjakielen sanaesiintymien, sanojen merkityksen ke-

hityksen ja murrevastaineiden selvittelyssä. *Nykysuomen etymologisesta sanakirjasta* on käytetty vain vuonna 2004 ilmestynyttä alkuperäispainosta (Häkkinen 2004), ei vuonna 2020 julkaistua päivitettyä verkkoversiota (NES 2020). Outo puute on myös se, ettei artikkelikokoelmaa *Peri orthotētos etymōn – Uusiutuva uralilainen etymologia* (Holopainen & Saarikivi toim. 2018) ole noteerattu lähteenä.

Koska teos on yleistajuinen tietokirja eikä siinä ole lähdeviitteitä, aihepiiriin ennestään perehtymättömän lukijan on jokseenkin mahdotonta tietää, mistä mikin tieto on peräisin ja kuinka vanha se todellisuudessa on. Tutkijoiden nimiä mainitaan vain harvoissa tapauksissa, eikä tässä noudateta johdonmukaista linjaa. Esimerkiksi *sauna*-sanana etymologian kohdalla (s. 24–25) mainitaan Petri Kallion nimi, mutta samassa yhteydessä käsitellyn *kiuas*-etymologian kohdalla Jussi Ylikoski jää mainitsematta. Uusi selitys ei välttämättä ole vanhaa parempi; esimerkiksi Kallion esittämä germaaninen lainaetymologia *sauna*-sanalle torjutaan sekä vanhoja germaanisista lainoista käsittelevässä sanakirjassa (LägLoS III: 227) että *Nykysuomen etymologisen sanakirjan* päivitettyssä verkkoversiossa (NES 2020 s.v. *sauna*).

Kirjan loppusanoissa (s. 268) todetaan, että tekijät haluavat jakaa tuoretta tutkimustietoa tutkijapiirien ulkopuolelle ja estää vanhojen harhakäsitysten leviämistä edelleen. Toisaalta kirjasta käy ilmi, että monet uudet tulokset ovat vasta alustavia tai kiistanalaisia. Yleistajuisissa tietokirjoissa normaali käytäntö on esittää tuloksia, jotka ovat tiedeyhteisön yleisesti hyväksymiä. Kansan todellinen valistaminen etymologian uusimmista saavutuksista on kunnianhimoinen tavoite, joka olisi vaatinut systemaattisempaa otetta. Nyt jäädyään viihdytyspuolelle. Lisäksi kirjan luvut ovat niin lyhyitä, että kokonaisvaikutelma on fragmentaarinen.

Uutuus on monessa tapauksessa suhteellista. Esimerkiksi nykykäsitykset suo-

malaisten kielellisten esi-isien saapumisesta Suomeen ovat hyvin lähellä tanskalaisen Vilhelm Thomsenin 1800-luvun lopulla esittämää maahanmuuttoteoriaa. Välillä on vain koukattu niin sanotun jatkuvusteorian kautta. Ante Aikion tutkimukset eskimo-aleuttilaiskielten ja uralilaisten kielten mahdollisesta ikivanhasta yhteydestä saattavat vaikuttaa sensaatiomaiselta uutuudelta (s. 77–78), mutta itse asiassa Oslon yliopiston fennougriittikan professori Knut Bergsland on tutkinut näitä asioita useiden vuosikymmenien ajan 1950-luvulta lähtien. Edellä mainittu kantasuomen duaalia koskeva selvitys perustuu Erkki Itkosen tutkimukseen (Itkonen 1955).

Mä mistä löytäisin sen laulun

Kirjaan ei ole liitetty minkäänlaisia hakemistoja. Sanaston historiaa käsittelevässä teoksessa olisi ainakin sanahakemisto ollut paikallaan. Vertailun vuoksi voi todeta, että esimerkiksi samantyyppisissä yleistajuisissa tietokirjoissa *Sanalla sanoen* (Länsimäki toim. 1986) ja *Sana kiertää* (Länsimäki toim. 1995) hakemistot lisäävät teosten käyttöarvoa melkoisesti. Myös WSOY:n kustantamassa yleistajuisessa artikkelikokoelmassa *Nykysuomen sanavarat* (Vesikansa toim. 1989) on yli sadan sivun laajuinen sana- ja asiahakemisto.

Henkilöhakemistokaan ei olisi ollut pahitteeksi. Muutamia sellaisia tutkijoita, joiden tuotannosta ei mitään ole nostettu lähdeluetteloon, mainitaan tekstissä, eikä välttämättä myönteisessä valossa. Esimerkiksi Simo Parpola mainitaan epäuskottavan kielisukulaisuushypoteesin esittäjänä ja Kalevi Wiik suomalaisten alkuperää koskevan mediakohun nostattajana (s. 216). Tämä kohta tuo mieleen Inkeri Koskisen teoksen *Villi Suomen historia* (2015), jossa esitellään tutkijoiden hurjia harharetkiä huomattavasti syvällisemmällä otteella.

Kokonaisuuksien hahmottumista haittaa aineiden hajasijoittelu. Esimerkiksi ni-

mistöä on käsitelty siellä täällä monessa eri luvussa. Merkintätapojen ja termien selitykset on ripoteltu tietolaatikoihin tekstin lomaan, mikä pakottaa lukemaan sisältöä järjestyksessä ja muistamaan, mitä asiasta aiemmin on sanottu. Agricolan ortografiaa ei ole selitetty ollenkaan, joten lukija todennäköisesti erehtyy lukemaan esimerkkisanat kirjaimellisesti nykysuomen tapaan.

Kenen joukoissa seisot?

Suomalainen etymologia on perinteisesti ollut fennougristien ja indoeuropeistien temmelyskenttää. Tästä seuraa, että tutkimus on kohdistunut ensisijaisesti vanhimpiin sanastokerrostumiin, joita voidaan tarkastella historiallis-vertailevalle tutkimukselle ominaisten menetelmien avulla. Suomen kielen itsenäisen kehityksen aikana tapahtuneet muutokset ovat jääneet vähemmälle huomiolle, vaikka erityisesti suomen kirjallisen historian aikana tapahtunut kehitys on laajentanut ja monipuolistanut sanastoinventaaria radikaalilla tavalla. Myös käsillä olevassa teoksessa huomio on vanhimpien sanastokerrosten tutkimuksessa. Merkittävänä parannuksena vallitsevaan tutkimustilanteeseen mainitaan (s. 263–264) tekeillä oleva *Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja* (EVE) ja kantaauralin sanastoa esittelevä sanakirja (Aikio, tekeillä), joka täytyy tosin osata hakea lähdeluettelosta Ante Aikion kohdalta.

Vanhan kirjakielen tai murteiden tutkimuksen uusia edistysaskelia ja aluevaltauksia ei selosteta vastaavalla tavalla kuin kielen esihistorian selvittelyä. Murteiden ja yleiskielen suhde olisi myös sanahistorian kannalta kiinnostava aihepiiri, sillä rajat ovat olleet jatkuvassa liikkeessä, ja pelkästään murteissa esiintyvää sanastoa on runsaasti etymologioimatta.

Yleiskielen sanasto on tietoisesti seipittämisen ja lainaamisen lisäksi kasvanut myös spontaanisti, kun suomen kie-

len käyttö on levinnyt kaikille modernin yhteiskunnan aloille. Valtaosa uusista sanoista on johdoksia tai yhdyssanoja, jotka hiipivät kieleen ikään kuin huomaamatta. Näistäkin on olemassa runsaasti tutkimustietoa, jota on syntynyt muun muassa yleiskielen normatiivisten sanakirjojen toimitustyön ja kielioppihankkeiden yhteydessä. Suomen sanaston kehityksen alalta ovat väitelleet esimerkiksi Oili Karihalme, Päivi Laine, Kaarina Pitkänen(-Heikkilä), Laura Tyysteri ja Tanja Toropainen. Kirjan lopussa mainittujen, työssä avustaneiden kollegojen joukkoon olisi kannattanut värvätä myös joku sanaston kehitykseen erikoistunut fennisti, joka olisi laajentanut näkökulmia viimeksi kuluneiden vuosisatojen aikana tapahtuneisiin muutoksiin ja niiden taustatekijöihin.

No justiinsa juu se on jetsulleen

Koska kielenhuolto on Ville Elorannan erikoisalaa, sopii odottaa, että kirjan kieliasu on huolellisesti viimeistely. Näin onkin laita. Tyyli on rento ja sujuva. Korjattavaa löytyy ainoastaan lähdeluettelosta, jossa on muutamia teosten aakkostukseen liittyviä kömmähdyksiä.

Ville Tietäväisen piirtämät kuvat ovat hauskoja ja kirjan sisältöön oivaltavasti liittyviä. Niitä olisi saanut olla enemmänkin. Tekstin ulkoasuun on joka tapauksessa panostettu käyttämällä monien lukujen alussa suuria koristeellisia alkukirjaimia, tummentamalla joidenkin lukujen taustaa ja lisäämällä koristeeksi reunaviivoja ja vinjettejä. Pääluvun nimi kulkee oikeanpuoleisen sivun alareunassa kautta teoksen, tosin niin pienellä fontilla, ettei sitä välttämättä heti huomaa.

Nykyään puhutaan paljon siitä, että suomi on tieteen kielenä uhanalainen kieli. Käsillä oleva kirja ei ole tiedekirja, mutta siinä käsitellään tiedettä luontevasti suomen kielellä. Loppusanoissa kerrotaan, että kirjan tekoa ovat merkittävästi

edistäneet Koneen Säätiö, Suomen Kulttuurirahasto ja Suomen tietokirjailijat ry. Kirjan on kustantanut Tammi, joka on vanha kaupallinen yleiskustantamo. Vielä siis löytyy päteviä kirjoittajia, rahoittajia ja kustantajia, jotka haluavat suomen kielen jatkavan elämäänsä myös tieteen maailmassa. Eläköön suomi!

KAISA HÄKKINEN
etunimi.sukunimi@utu.fi

Kirjoittaja on suomen kielen emeritaprofessori Turun yliopistossa.

Kirjallisuus

- AIKIO (tekeillä) = LUOBBAL SÁMMOL SÁM-MOL ÁNTE (ANTE AIKIO) (tekeillä): *Uralic etymological dictionary*.
- EVE = *Suomen vanhimman sanaston etymologinen verkkosanakirja*. Päätoimittaja Santeri Junntila. <https://blogs.helsinki.fi/etymologinenverkkosanakirja/> (17.12.2021).
- HOLOPAINEN, SAMPSA – SAARIKIVI, JANNE (toim.) 2018: *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva uralilainen etymologia*. *Uralica Helsingensia* 11. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 2018.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, ERKKI 1955: Onko itämeren-suomessa jälkiä duaalista? *Virittäjä* 59 s. 161–174.
- [KILPINEN, W.] 1889: *Nitæ Næitæ nitelmiae, væitelmiae, vestelmiae, sotielmiae, sovinto*. Keski-Sömen kirjapainio, Jyväskylä.
- KOSKINEN, INKERI 2015: *Villi Suomen historia. Välimeren Väinämöisestä Äijäkupit-taan pyramideihin*. Helsinki: Tammi.
- KOTILAINEN, LARI 2016: *Kielen elämä. Suomen kieli eilisestä huomiseen*. Helsinki: Siltala.
- LägLoS = *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. I–III*. Toimittaneet A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra & Osmo Nikkilä. Amsterdam: Rodopi 1991–2012.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA (toim.) 1986: *Sanalla sanoen. Pakinoita suomen kielestä*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö 1986.
- 1995: *Sana kiertää. Kirjoituksia suomen kielestä*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Helsinki: Painatuskeskus.
- NES 2020 = HÄKKINEN, KAISA: *MOT Nykysuomen etymologinen sanakirja*. MOT Kielipalvelu. www.sanakirja.fi.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VI*. *Lexica Socitatis Fenno-Ugricae XII*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1955–1978.
- VESIKANSA, JOUKO (toim.) 1989: *Nykysuomen sanavarat*. Porvoo – Helsinki – Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kirjoittamisen ilon asialla

Urpu Strellman & Kimmo Svinhufvud:
Kupliva kirjoittaminen. Iloa ja tehoa työelämän teksteihin. Helsinki: Art House 2020. 304 s. ISBN 978-951-884-756-7.

Kevään 2021 aikana luin hieman yli 50 ammattikorkeakoulun tekniikan alan opinnäytetyötä. Kun luku-urakan jälkeen

tutustuin Urpu Strellmanin ja Kimmo Svinhufvudin teokseen *Kupliva kirjoittaminen*, aloin pohtia, kuinkahan moni opinnäytetyön tekijä on kokenut iloa kirjoittaessaan ja miten tehokasta heidän työskentelynsä on käytännössä ollut.

Strellmanin ja Svinhufvudin kirjan lukemisesta olisi voinut olla hyötyä ja hel-